

p. 27
B. 27

891 71
b-86

ԻԼՅԱ ԵՐԵՆԲՈՒՐԳ

19
24

ԽԵՂԻՆԻՔ

891.71
5-86

ԱԿՈՍ-Ի ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Ծ Խ Ա Մ Ո Ր Ճ

Գեղեցիկ քաղաքներ շատ կան, բայց, ամենից
գեղեցիկը Փարիզն է. այնտեղ ծիծաղում են անհոգ
կանայք, շաղանակենիների տակ ֆրանսուսները կարմիր
ոշարակներ են խմում, և հազարավոր լույսեր վառ-
վում են ընդարձակ հրապարակների հերձաքարի
փրա:

Վորմնադիր Լուի Ռուսն ծնվել է Փարիզում: Նա
հիշում էր 48 թվականի «հուլիսի որերը»: *) Յոթ
տարեկան էր այն ժամանակը, և քաղցած էր: Ազոա-
յի ձուռի նման լուռ բերանը բաց էր արել ու սպա-
սում էր, և զուր էր սպասում, վերսվհատե հայրը,
ժան Ռուսն, հաց չունեիր: Նա միայն հրացան ուներ,
բայց հրացանն ուտել չէր լինի: Լուին հիշում էր այն
ամառային առավոտը, յերբ հայրն իր հրացանն էր
մաքրում, իսկ մայրը լաց էր լինում և գոգնոցով
քիթը սրբում: Լուին վաղեց հոր հետեիցը, կարծում
էր, թե հայրը մաքրած հրացանովը պիտի սպանի
հացագործին և վերցնի ամենամեծ հացը, վոր ավելի
մեծ պիտի լինի, քան ինքը՝ Լուին, տան չափ մի հաց:
Բայց հայրը հանդիպեց ուրիշ տխուր մարդկանց, վո-
րոնց ձեռքին նույնպես հրացան կար:

Նրանք սկսեցին միասին յերզել և ազադակել
«հաց»:

*) «Հուլիսյան» հեղափոխությունը տեղի չե ունեցել 1830
թ., իսկ 1848 թ. հեղափոխությունը՝ փետրվարին:

Լուին՝ շունչը կտրած սպասում էր, թե այդ հրաշալի յերգերին ի պատասխան պատուհաններից տեսակ-տեսակ համեզ հացեր կը թափվեն:

Բայց դրա փոխարեն սաստիկ աղմուկ լսվեց, և մանր գնդակներ թափվեցին: «Հայ» աղադրակող մարդ-կանցից մեկը «վայ» կանչեց ու վայր ընկավ:

Այն ժամանակ հայրն ու ուրիշներն սկսեցին անհասկանալի բաներ անել. նրանք յերկու նստարան վայր քցեցին, մոտիկ տան բակիցը մի տակառ դուրս բերին, մի կտրած սեղան ու մինչև անգամ մի մեծ հավարուն: Այդ բոլորը դրին փողոցի մեջտեղն ու իրենք պառկեցին գետնին: Լուին հասկացավ, վոր տխուր մարդիկը տափկենոցի յին խալում: Հետո նրանք սկսեցին հրադան քցել, նրանց վրա ել էյին հրացան արձակում: Հետո ուրիշ մարդիկ յեկան: Նրանք ել հրացաններ տնեյին, բայց ուրախ ժպտում էյին. նրանց գլխարկների վրա փայլում էյին իռոշոր սերուն կոկարդներ, և ամենքը նրանց «գլխարդիական» էյին անվանում: Այդ մարդիկ բռնեցին իր հորը և տարան Ս. Մարտինի բուլվարով: Լուին կարծում էր, թե ուրախ գլխարդիականները պիտի կերակրեն իր հորը, և ինքն ել գնաց նրանց հետևից, թեպետ արդեն ուշ էր: Բուլվարումը ծիծաղում էյին կանայք, շաղանակներինների տակ ֆրանսուսները կարմիր ոչարակ-ներ էյին խմում, և հազարավոր լույսեր վառվում էյին ողորկ մայթի հերձաքարի վրա: Սուրբ Մարտինի գոան մոտ անհող կանանցից մեկը, վար նստած եր կաֆեյում, ձայն տվեց գլխարդիականներին.

Ի՞նչ եք այդքան հեռու տանում դրան: Այստեղ ել կարող ե գա իր բաժինն ստանալ...

Լուին մոտ վազեց այն ծիծաղող կնոջը և լուռ պոսովի ճուռի նման բերանը բաց արեց: Գլխարդիա-

կաններից մեկը հրացանն առավ ու արձակեց: Հայրն աղաղակեց ու վայր ընկավ, իսկ այն կինը ծիծաղում էր: Լուին մոտ վազեց հորը, կտավ նրա վառներիցը, վոր դեռ թռչալտում էյին, կարծես հայրը պատկած էլ ուզում եր գնալ, և սկսեց սաստիկ ճչալ:

Այն ժամանակ այն կինն ասաց:

— Լակոտին ել գնդակահարեցեք: Բայց մոտիկ սեղանի առաջ նստած ֆրանսուր, վոր կարմիր ոչարակ էր խմում, առարկեց.

— Բայց ո՞վ պիտի աշխատի այն ժամանակ:

Յեւ Լուին մնաց: Փոթորիկից հուլիսից հետո յեկավ խաղաղ ոգոստոսը, ել վոշ վոք չեր յերգում, և վոշ վոք հրացան չեր արձակում:

Լուին մեծացավ և արդարացրեց այն բարի ֆրանսուի հույսը: Հայրը՝ Ժան Ռուն վորմնադիր եր, Լուի Ռուն ել վորմնադիր դարձավ:

Լայն թավշյա վարտիք ու կապույտ քաթանե բլուզ հագին՝ նա տներ եր շինում, շինում եր ամառ— ձմեռ:

Գեղեցիկ Փարիզն ավելի գեղեցկանալ եր ուզում, և Լուին այնտեղ եր լինում, վորտեղ նոր փողոցներ էյին բաց անում— յոթնաշառավիղ Աստղի հրադա-պարակը, Հոմանի և Մալերրի լայն բուլվարները, շաղանակներիններ տնկած, և Ոպերայի փառահեղ պողոտան, դեռ վերելակներով ծածկված շենքերով, վորտեղ անհամբեր առևտրականներն արդեն բերում էյին իրենց հազվագյուտ ապրանքները— թանկագին մորթիներ, հաշիա ու ակնեղեն: Նա շինում եր թատրոններ ու խանութներ, կաֆեներ ու բանկեր. շինում եր գեղեցիկ տներ, վորպեսզի անհող կանայք, այն ժամանակ, յերբ փողոցում փչում է Լամանշի քամին և բանվորական մանսարդներում մարդու

մարմին փեռանում և նոյեմբերի մասախուղներից՝ կարողանալին անհող ժպտալ առաջվա պես. շինում՝ եր պանդուկներ, վորպեսզի ֆրանսիսները մութ, անասող գիշերները շարունակելին խմել իրենց կարմիր ոչարակները:

Ծանր քարեր բարձրացնելով նա շինում էր քաղաքի, քաղաքներից գեղեցկագույնի՝ Փարիզի հերձաքարի թեթև ծածկույթը:

Հազարավոր բուլղավորների մեջ կար մեկը, անունը՝ Լուի Ռու, կրավոշով ծածկված թավշյա վարտիքով, լայն տափակ գլխարկով, կափն ծխամորճը բերնին, և ուրիշ հազարավորների նման ազնվարար աշխատում էր Յերկրորդ կայսրութեան բարեխայեղութեան վրա:

Նա հիանալի աներ էր շինում, իսկ ինքը՝ ցերեկը կանգնած էր լինում վերելակների վրա, իսկ գիշերը պառկում էր մի գարշաճառ խցիկում, Սև Այրու փողոցում, Սուրբ Անտոնի արվարձանում: Խցիկիցը կրի՝ քրտնքի, եծանաղին սև ծխախոտի հոտ էր գալիս. տանիցը կատուի կղկղտնքի և անրվա սպիտակեղենի հոտ էր գալիս, իսկ Սև Այրու փողոցից, ինչպես և Սուրբ Անտոնի արվարձանի բոլոր փողոցներից գալիս էր առուտուր անողների տապալում կարտոֆիլի ձենձաճառը, ձիու մանիշակագույն մսի խանութների արյան, հարինդի, աղբահորերի թափթփուկների և վառարանները ծխի հոտը:

Բայց Փարիզը բոլոր քաղաքներից գեղեցկագույնն և կոշվում փոշ թե Սև Այրու փողոցի համար, այլ ալն լայն բուլվարների, վորոնցից հովառաշուշանների, նարինջների և խաղաղութեան փողոցի անուշահոտութեան գանձերի բուրմունքն և գալիս, ալն բուլվարների և յոթնաշատավիղ Աստղի համար, ուր ցե-

րեկը վերելակների վրա բուլղավորներն էլին ճոճվում:

Լուի Ռու ի կափեներ ու պանդուկներ էր շինում, քար էր կրում սաթրինջ խաղացողների սիրած «Ռեժանի» կափելի, «Անգլիական» կափելի համար, վորտեղ հանդիպում էլին միմիանց սնորները, մրցարշավի ձիատերերը և քաջատոհմիկ ոտարերկրացիները, «Մադրիդի» պանդուկի համար, վորտեղ հավաքվում էլին ավելի քան քսան գանազան թատրոնների դերասանները, և շատ ուրիշ արժանավոր շինութեանների համար: Բայց Լուի Ռու հոր մահից հետո յերեք չեր մոտեցել արդեն ավարտված կափեների և փոշ մի անգամ կարմիր ոչարակի համ չեր տեսել: Յերբ նա կապալառուիցն ստանում էր մի քանի փոքրիկ սպիտակ դրամ, այդ դրամները վերցնում էր Սև Այրու փողոցի գինետան պահողը և փոխարենը առլիս էր Լուին մի քանի մեծ սև դրամ և գավաթը մի պղտոր հեղուկ էր լցնում: Լուին մի անգամից խմում էր ոչինդրի ողին ու գնում իր խցիկը քնելու:

Իսկ յերբ փոշ սպիտակ և փոշ սև դրամ էր լինում, փոշ ոչինդրի սպի, փոշ հաց, փոշ գործ, Լուին գրպանումը թափված մի պտղուց ծխախոտ էր հավաքում կամ փողոցումը փոշ ամբողջովին ծխած մի գլանակ գտնելով՝ իր կափն ծխամորճն էր լցնում ու մոռալ ման էր գալիս Սուրբ Անտոնի արվարձանի փողոցներում: Նա չեր յերգում և «հաց» չեր աղաղակում, ինչպես փոք իր հայրն արեց մի անգամ, վորովհետև փոշ հրացան ուներ արձակելու համար և փոշ ազգավի ձագի նման բերանը բաց անող վորդի:

Լուի Ռու աչքան արեց, վորքան կարող էր՝ վորպեսզի Փարիզի կանաչք կարողանալին անհող ծիծաղել, բայց նրանց ծիծաղը լսելիս նա յերկյուղով

մի կողմ եր քաշվում—այդպես եր ծիծաղում մի կին Սուրբ Մարտինի։ Բուլվարի կաֆեյում, յերբ ժան Ռուն պատկած եր փողոցի սալահատակի վրա ու դեռ փորձում եր պառկած տեղը՝ գնալ։ Լուին առհասարակ իրեն մոտիկ յերիտասարդ կին չեր տեսել մինչև քսան ու հինգ տարեկան հասակը։

Իսկ յերբ նրա քսան ու հինգ տարին լրացավ, և նա Սև Այրու փողոցի մի մանսարդից տեղափոխվեց մի ուրիշը, նրան պատահեց այն, ինչ վոր վաղ թե ուշ բոլոր մարդկանցն և պատահում։ Հարևան մանսարդումն ապրում եր մի յերիտասարդ բանվոր կին, անունը՝ Ժյուլիետ։

Լուին յերեկոյան հանդիպեց Ժյուլիետին նեղ պտուտակաձև սանդուղքի վրա, մտավ նրա մոտ լոճկի վերջնելու համար, վորովհետև իր կայծաքարը մաշվել եր ու կրակ չեր տալիս, իսկ մտնելուց հետո միայն առավոտվա դեմ դուրս յեկավ նրա սենյակից։ Հետևյալ որը Ժյուլիետն իր յերկու շապիկը, գավաթն ու խոզանակը տարավ Լուիի մանսարդը և դարձավ նրա կինը, իսկ մի տարի հետո նեղ մանսարդումը մի նոր հյուր ավելացավ, վորին քաղաքի պաշտոնատանը ցուցակադրեցին «Պոլ-Մարի Ռու» անունով։

Այսպես Լուին կին հանաչեց, բայց Ժյուլիետը՝ վոչ որինակ շատ ուրիշներին, վորոնցով իրավամբ պարծենում և գեղեցիկ Փարիզը, յերբեք անհոգ չեր ծիծաղում, թեպես Լուի Ռուն նրան շատ եր սիրում, ինչպես կարող և սիրել մի վորմնադիր, վոր ծանր քարեր և բարձրացնում և գեղեցիկ շինություններ շինում։ Յերեկ նա յերբեք չեր ծիծաղում, վորովհետև ապրում եր Սև Այրու փողոցում, վորտեղ միայն մի անգամ անհոգ ծիծաղում եր պառնով լիտ-

յարար Մարին, յերբ նրան խելագարների հիվանդանոցն ելին տանում։ Ժյուլիետը յերեկ չեր ծիծաղում նաև այն պատճառով, վոր միայն յերկու շապիկ ուներ, իսկ Լուին, վոր հաճախ վոչ սպիտակ և վոչ սև դրամ չեր ունենում և մոռալ շրջում եր Սուրբ Անտոնի արվարձանի փողոցներում ծխամորճը բերնին, չեր կարող տալ նրան գեթ մի դեղին դրամ նոր դրեստ առնելու համար։

1869 թ. գարնանը, յերբ Լուի Ռուն 28 տարեկան եր, իսկ նրա վորդի Պոլը յերկու տարեկան, Ժյուլիետը վերցրեց իր յերկու շապիկը, գավաթն ու խոզանակը և տեղափոխվեց Սև Այրու փողոցում ձիու միս վաճառող մի մսագործի բնակարանը։ Պոլին նա թողեց ամուսնուն, վորովհետև մասվաճառը ջղային մարդ եր, յերիտասարդ կանանց շատ եր սիրում, բայց յերեկոս բնավ չեր սիրում։ Լուին վերցրեց վորդուն, որորեց, վոր լաց չլինի, որորեց անշնորհ կերպով, վորովհետև նա քարեր գիտեր բարձրացնել և վոչ յերեխաներ, և ծխամորճը բերնին գնաց շրջելու Սուրբ Անտոնի արվարձանի փողոցներում։ Նա շատ եր սիրում Ժյուլիետին, բայց հասկանում եր, վոր ուղիղ եր նրա վարմունքը, — մասվաճառը գեղին դրամ շատ ուներ, կարող եր մինչև անգամ ուրիշ փողոց տեղափոխվել, և Ժյուլիետը կարող եր նրա հետ անհոգ ծիծաղել։ Նա միտը բերեց, վոր իր հայր ժանը սրբած հրացանը ձեռին այն հուլիսի առավոտը տանից դուրս գնալիս տուաց իր կնոջը, Լուիի մորը, վոր լաց եր լինում։

Յես սիրտի գնամ, իսկ դու պիտի չթողնես ինձ։ Արագադր բարձր թառ և վորոնում, նավը՝ լաց ծով, կինը՝ հանգիստ կյանք։

Հոր խոսքերը միտ բերելով՝ Լուին մեկ և մտա

ծեց, վոր ինքն իրավունք ուներ, վոր չէր թողնում ժյուլիետին, բայց ժյուլիետն էլ իրավունք ուներ, վոր հեռացավ գնաց հարուստ մասվաճառի մոտ:

Հետո Լուին նորից աներ եր շինում ու վորդուն պահում: Բայց շուտով պատերազմ սկսվեց, և չար պրուսացիները պաշարեցին Փարիզը: Ել վոչ վոք առն չէր շինում, և անախարս շինությունների վերելակները դաւարկ էլին: Պրուսական թնդանոթների ուժերներն ընկնում՝ քանդում էլին գեղեցիկ Փարիզի շատ աներ, վորոնց վրա բանել էլին Լուի Ռուսն և ուրիշ վորմնադիրներ: Լուին գործ չուներ, հաց չուներ, իսկ յերեք տարեկան Պոլն արդեն կարողանում էր լուս բաց անել բերանը աղուովի ձագի նման:

Այդ ժամանակը Լուին հրացան տվին: Բայց նա հրացանը ձեռք առնելով չգնաց յերգելու և «հաց» աղաղակելու, այլ շատ հաղաբափոր վորմնադիրների, հյուսների ու գարբիների նման սկսեց պաշտպանել չար պրուսացիներից քաղաքներից գեղեցկագույնը՝ Փարիզը: Փոքրիկ Պոլին պատապարհեց մի բարի կին, կանաչեղենի խանութի տեր տիկին Մոնսն: Լուի Ռուսն ուրիշ բուլգափորների հետ ձմեռվա ցրտին, վոտարորիկ, Սուրբ Վինցենտի ամրոցի մոտ ուժերներ եր գլորում թնդանոթի մոտ, և թնդանոթը ուժերներն արձակում եր չար պրուսացիներին վրա: Նա որերով վոչինչ չէր ուտում, վորովհետև Փարիզում սով եր: Նրա վոտները ցուրտը տարավ, վորովհետև այդ պաշարման ձմեռը չտեսնված ցրտեր արեց: Պրուսական ուժերներն ընկնում էլին Սուրբ Վինցենտի ամրոթյան վրա, և բուլգափորների թիվը շարունակ պակասում եր, բայց Լուի Ռուսն փոքրիկ թնդանոթի մոտից չէր հեռանում, վորովհետև Փարիզն եր պաշտպանում: Յեւ քաղաքներից գեղեցկագույնն արժանի

էր ալլախի պաշտպանության: Չնայելով սովին ու ցրտին, վոտվում էլին Խառական ու Կապուցիների բալվարների ճրագները, ֆրանսիների համար բախկանաչափ կաբիր սշարակներ կային, կանանց դեմքերից չէր հեռանում անհոգ ժպտը:

Լուի Ռուսն գիտեր, վոր ալլա կայսր չկա, և հիմա Փարիզում հանրապետություն ե:

Թնդանոթների մոտ ուժերներ գլորելով նա չէր կարող չմտառել, թե ինչ բան և «հանրապետությունը», բայց Փարիզից յեկող բուլգափորներն առում էլին, վոր բուլվարների կաֆեներում սոսաջվա նման լիքն են ֆրանսիներ ու անհոգ կանայք:

Լուի Ռուսն, լսելով նրանց չար քրթնջյունը, գլխի եր ընկնում, վոր Փարիզում վոչինչ չի փոխվել, վոր «Հանրապետությունը» Սև Այրու փողոցումը չէ, այլ յոթնաշառավիղ Աստղի լայն պողոտաներում, և վոր յերբ վորմնադիրը պրուսացիներին հետ քշի, փոքրիկ Պոլը նորից բերանը պիտի բաց անի: Լուի Ռուսն գիտեր այդ, բայց չէր հեռանում թնդանոթիցը, և պրուսացիները չէլին կարողանում Փարիզ քաղաքը մտնել:

Բայց մի առավոտ նրան հրամայեցին թողնել թնդանոթն ու վերադառնալ Սև Այրու փողոցը: Այն մարդիկ, վորոնց «Հանրապետություն» էլին անվանում և վորոնք հավանականորեն ֆրանսիներ էլին կամ անհոգ կանայք, չար պրուսացիներին գեղեցիկ Փարիզը ներս թողին:

Միամեծը բերնին Լուի Ռուսն մոռալ չըջում եր Սուրբ Անտոնի արվարձանի փողոցներում:

Պրուսացիները յեկան ու գնացին, բայց վոչ վոք առն չէր շինում: Պոլը աղուովի ձագի նման բերանը

բայ եր անում, և Լուի Ռուսն սկսեց սրբել յուր հրացանը:

Այդ ժամանակ պատերին խիստ հրաման կայրին, վոր բլուզավորներն իրենց հրացաններն հանձնեն, վորովհետև ֆրանսիացիներն ու անհոգ կանայք, վորոնց «Հանրապետութիւն» էլին անվանում, հիշում էլին 48 թվականի հուլիսի որերը:

Լուի Ռուսն չէր ուզում յուր հրացանը հանձնել, նրա հետ միասին նաև Սուրբ Անտոնի արվարձանի և ուրիշ շատ արվարձանների բոլոր բլուզավորները: Նրանք դուրս յեկան փողոցները հրացանները ձեռնարկին և սկսեցին արձակել:

Այդ մի տաք յերեկո յեր, յերը Փարիզում նոր-նոր դարուն եր սկսվում:

Հետեյալ որը Լուի Ռուսն տեսավ փողոցներով անցնող շքեղ զեապակներ, լայն կառքեր, ֆուրգոններ ու սայլեր: Սայլերի վրա ամեն տեսակ ապրանք եր դարսած, իսկ զեապակներում նստած էլին մարդիկ, վորոնց Լուին սովորաբար տեսնում եր մեծ բուլվարների կաֆիներում կամ Բուլոնի անտառում: Այդտեղ կային փոքրիկ զեներալներ բոսորագույն կերպիներով, կախ բնկած ահաբիւռ բեխերով, յերիտասարդ կանայք՝ հաշխաներով յերիզավորած լայն շրջագիտներով, տոբզած արքաներ մանիշակագույն պարկուտներով, ծեր ֆրանսիներ՝ սև, ավաղագույն և շուռագույն բարձր գլխարկներով, յերիտասարդ սպաներ, վոր վոչ Սուրբ Վինցենտի և վոչ այլ ամբուլթյունների յերեսը չէին տեսել, ծանրաբարո ու ճաղատ լաքներ, շնիկներ՝ կոկ սանրած, մետքսանման բրդի վրա ժապավեն կապած և մինչև անգամ ճղղղան թութակներ: Դրանք բոլորն շտապում էլին զեալի Վերտայի դուռը: Յեվ յերը Լուի Ռուսն յերեկոյան գնաց Օպի-

րայի հրապարակը, տեսավ՝ վոր զատարկվել են կաֆիները, վորտեղ ֆրանսիներն այլևս կարմիր ոչարակ չէին խմում, և փակված են խանութները, վորոնց մոտ այլևս չէին ծիծաղում անհոգ կանայք: Յիլլայան Դաշտերի, Ոտոյի և Ս. Ժերմենի թաղեցիները, բլուզավորների վրա դայրացած՝ վոր չէին կամենում հանձնել իրենց հրացանները, հեռացան զեղեցիկ Փարիզից, և մինչև անգամ հերձաքարի ողորկ մայթերը, վորոնց վրա այլևս չէին արտացոլում հանգած լույսերը, ախուր սեխն էլին տալիս:

Լուի Ռուսն տեսավ, վոր «Հանրապետութիւնը» դուրս գնաց զեապակներով ու ֆուրգոններով: Հարցրեց ուրիշ բլուզավորներից, թե ով և մնացել նրա տեղը, — նրան պատասխանեցին. «Փարիզի կոմմունան», և Լուին հասկացավ, վոր Փարիզի կոմմունան ապրում և Սև Այրու փողոցից վոչ հեռու մի տեղում:

Բայց Փարիզից հեռացած ֆրանսիներն ու կանայք չէին կամենում մոռանալ քաղաքներից զեղեցիկագույնը: Նրանք չէին կամենում քաղաքը առ վորմնադիրներին, հյուաներին ու զարբիներին: Յեվ դարձյալ թնգանութների ուսմանն սկսեցին աներ քանդել, բայց հիմա հար պրուսացիները չէին սուս արձակողը, այլ «Անգլիական» և այլ կաֆիների բարի հաճախորդները: Յեվ Լուին հասկացավ, վոր պետք եր վոր ինքը վերադառնար իր հին տեղը՝ Սուրբ Վինցենտի ամբուլթյան մոտ: Բայց կանաչեղենի խանութի տեր տիկին Մանսն վոչ մինայն բարի կին եր, այլ և բարի կաթոլիկ: Նա հրաժարվեց իր տունը թողնել Փարիզի յեպիսկոպոսին սպանող անասավածներից մեկի վորդուն. Ուստի Լուի Ռուսն ծխամորձն առավ բերանը, իսկ իր վորդի Պոլին ուսերի վրա և հնաց Ս. Վինցենտի ամբուլթյան մոտ: Այնտեղ նա

ուումբներ եր գլորում մտեցնում թնդանոթին, իսկ նրա կողքին Պոլը խաղում եր գատարկ փամփուշտների հետ: Դիշերը յերեխան քնում եր Ս. Վինցենտի ամբուլթյան ջրմուղի պահապանի տանը: Պահապանը Պոլին ընծայեց մի նոր կափե ծխամորձ, իսկ և իսկ Լուի Ռուի ծխածի նմանը, և մի կտոր սաղսոն: Հիմա Պոլը, յերբ վոր ձանձրանում եր թնդանոթներին թընդյունը լսելուց և ումբարձակող թնդանոթին նայելուց, կարող եր սաղսոնի փուչիկներ բաց թողնել: Փուչիկները զանազան գույնի էյին լինում՝ կապույտ, վարդագույն և մանիշակագույն: Այդ փուչիկները նման էյին այն գնդակներին, վոր Տյուլլըսիի պարտիզում ֆրանսներն ու անհոգ կանայք գնում էյին պճնված տղաների համար: Ընչա և, բլուզավորի վորդու փուչիկները մի վալրկյան միայն էյանք ունէյին, իսկ Յելիսյան Դաշտերի թաղերի յերեխաների գնդակներն ամբողջ մի օր էյին գլմանում, ամուր կապած, բայց յերկուսն էլ գեղեցիկ էյին, յերկուսն էլ շուտ մեռնում էյին: Կափե ձխամորձից սաղսոնի փուչիկներ եր բաց թողնում Պոլը և մոռանում եր, վոր բերանը բաց անի ու մի կտոր հացի սպասի: Յերբ վոր մոտենում եր այն մարդկանցը, վորոնց «կոմմունար» էյին ասում և վորոնց մեջ եր Լուի Ռուն, նա լրջաբար սեղմում եր ատամների արանքում գատարկ ծխամորձը, հետեկով հոր օրինակին: Յեվ այն մարդիկ, մի բոպե մոտենալով թնդանոթը, քաղցրությամբ ասում էյին Պոլին:

— Դու իսկական կոմմունար ես:

Բայց բլուզավորները քիչ թնդանոթ ու քիչ ումբ անէյին, իրենք բլուզավորներն էլ քիչ էյին: Իսկ Փարիզից հեռացած և թաղավորների նախկին աթոռանիստ Վերապլուին ապրող մարդիկ ամեն օր

երբում էյին նոր դիմադրել: Յրանսխալի ընշաստեալ և սակալամիտ գյուղացիներին վորդացը, և նոր թնդանոթներ, վոր ընծայել էյին նրանց հար պլուսացիները: Նրանք ալիլի ու ալիլի էյին մոտենում Փարիզ քաղաքը շրջապատող պատնշներին: Շատ ամբուլթյուններ արդեն նրանց ձեռքին էյին, և էլ վոչ վոր էեր գալիս սպանված թնդանոթածիպներին փոխարինելու, վոր Լու Ռուի հետ միասին Ս. Վինցենտի ամբուլթյունն էյին պաշտպանում: Վորմաղիրն ալժմ ինքն եր ումբները մոտ գլորում, ինքն եր թնդանոթը լցնում, ինքն եր արձակում, և նրան սկսում էյին միայն յերկու կենդանի մնացած բլուզավոր:

Յրանսխալի թաղավորների նախկին աթոռանիստում ուրախություն եր տիրում: Շատաով բաց արած տախտակաշեն կաֆեններում շէյին կարողանում տեղավորվել բոլոր կարմիր ուղարակ ցանկացողները: Մանիշակագույն պարկազտավոր արբաները շքեղ մաղթանքներ էյին կատարում, գեներալներն իրենց կախ ընկած ահաբիւռ բեխերը սգալիլով դրոյց էյին անում այնտեղ հանդիպող պրուսացի սպանների հետ: Յեվ ճաղատ լաքները կապիկում էյին արդեն իրենց տերերի ճամբորդական արկղները, պատրաստություն էյին տեսնում քաղաքներից գեղեցկագույնը վերապանալու: Այն հոյակապ ծառատանը, վոր անկված և քսան հազար մշակի փուկրների վրա, վորոնք զիշեր-ցերեկ հոգ էյին փորում, ճանապարհներ էյին բաց անում, ճահիճներ էյին չորացնում: Արև-Արքայի նշանակած ժամանակին հուցնելու համար, զարգարվում եր դրոշակներով ի նշան հաղթության: Յերեկը պղնձյա շիփորավորներն ուսցնում էյին իրենց թշերը, ինք մեծ և քառասուն վորք շատրվանների

քարե տըրտանները կեղծավոր արդունք էլին թափում, իսկ գիշերը, յերբ այնուհասքամ փարիզում հանդերձ լույսերն այլևս չէին վառվում հրապարակների հերձաքարի վրա, սաղարթի մեջ լսվել շողշուղում էլին ճրագներից հյուսած հաղթական զարդերը:

Ազդաշին զորարանակի տեղակալ Ֆրանսուա դ'Եմոնյանն իր հարսնացու Գարրիել դը Բոնիվիտի համար բերեց մի փունջ քնքուշ շուշան, վոր վկայում էր նրա գոգամունքների ազնվությունն ու անմեղությունը: Շուշանները գրված էին մի ոսկե փնջակաշի մեջ, վոր զարդարված էր շափուղաներով և զնված Վերսալում խաղաղությունյան փողոցի մի ակնաւաճառից. սա կարողացել էր ապստամբություն առաջին իսկ օրը դուրս բերել քաղաքից իր գանձերը:

Փունջը նվեր բերվեցավ նույնպես ի նշան հաղթության, Ֆրանսուա դ'Եմոնյանը մի որով յեկել էր Փարիզի ճակատից: Նա պատմեց իր հարսնացուին, վոր ապստամբները պարտված են: Վաղը նրա զինվորները պիտի առնեն Ս. Վենցենտի ամրությունն ու մասնին Փարիզ:

— Ներկայացումները յերբ պիտի սկսվեն Ռոկ-բալում, — հարցրեց Գարրիելը:

Դրանից հետո նրանք անձնատուր յեղան սիրաբանությունյան, վոր միանգամայն բնական և ճակատից յեկած հերոս փեսայուի և նրա համար ախլատի քսակ կարող հարսնացուի միջև: Իսկ առանձին քնքշություն վայրկենին Ֆրանսուան, զժվարին արշավանքի մասնակցողի ձեռքով սեղմելով Գարրիելի ծիրանի լիֆը, ասաց:

— Սիրելիս, չդիտես, թե վերջան անդուլ էն այդ կոմմունարները:

Յեա զիտակով տեսա, թե ինչպես մի փոքրիկ

սղա թնդանոթ էր արձակում Ս. Վինցենտի, Վարրիել թյան մոտ: Յեվ յերեւակայիր, այդ զինվորներն արդեն ծխամորճ և ծխում:

— Բայց դուք, ի հարկե, դրանց բոլորին կը սպանեք, յերեւակներին ել, — ճովողեց Գարրիելը, և նրա կուրծքն ափելի սաստիկ սկսեց բարախել արշավանքին մասնակցողի ձեռքի տակ:

Ֆրանսուա դ'Եմոնյանը գիտեր, ինչ էր ասում: Հետևյալ առավոտը նրա զինվորները հրաման ստացան գրավելու Ս. Վենցենտի ամրությունը: Լուի Ռուշ յերկու կենդանի մնացած բլուզավորների հետ միասին թնդանոթ էր արձակում զինվորների վրա: Ֆրանսուա դ'Եմոնյանը հրամայեց սպիտակ զրոշակ ցույց տալ, և Լուի Ռուշ, վոր լսել էր, թե սպիտակ զրոշակը հաշտություն նշան է, զաղարկեցրեց թնդանոթաձուլությունը: Նա այնպես կարծեց, թե զինվորները խնայում են քաղաքներից գեղեցկագույնը և կամենում են, վերջապես հաշտվել Փարիզի կոմմունայի հետ: Յերեք բլուզավորները ծխամորճ ծխելով ու ժպտալով սպասում են զինվորներին, իսկ փոքրիկ Պոլը, վոր էլ սապոն չունի փուչիկներ բաց թողնելու համար, հորը նմանելով՝ ծխամորճը բերնին նույնպես ժպտում էր: Իսկ յերբ զինվորները բոլորովին մոտեցան Ս. Վենցենտի ամրությունը, Ֆրանսուա դ'Եմոնյանը հրամայեց նրանց յերեքին, լեռնային Սափուայի լավագույն հրացանածիգներին, սպանել յերեք ապստամբներին: Փոքրիկ կոմմունարին նա կամեցավ բռնել կենդանի՝ իր հարսնացուին ցույց տալու համար:

Սափուայի լեռնեցիները հրացան արձակելու վարդեա էլին, և վերջապես մոռնելով Ս. Վենցենտի ամրությունը, զինվորները տեսան այն յերեք ծխամորճ ծխողներին թնդանոթի մոտ պստկած: Զինվոր-

1001
1503

ներն սպանված մարդիկ շատ էլին տեսել և չգտրմացան: Բայց յերբ նրանք թնդանով լքա նստած տեսան այն փոքրիկ տղային, ծխամորճը բերնին, նրանք շփոթվեցին, և վտանք Սուրբ Հիսուսի անունը տվին, վտանք էլ գրողի:

— Դու վորտեղից դուրս պրծար, պարզելի փոջի, — հարցրեց սավառցիներից մեկը:

— Յես իսկական կոմմունար եմ, — ժպտալով պատասխանեց Պոլ Ռուեն:

Զինվորները կամենում էին սվիններով սպանել նրան, բայց կապրալն առաց, վոր Ֆրանսուա դ'Եմոնյանը հրամայել և այդ փոքրիկ կոմմունարին տանել այն տան և մեկ վայրերից մեկը, վորտեղ քշում էին բոլոր գերի վերցրածներին:

Բանիսներին և սա սպանել մերոնցից, այս հրեշտակը քրթնջում էին զինվորները, հրելով Պոլին հրացանների կոթերով: Իսկ փոքրիկ Պոլը, վոր յերբեք մարդ չեր սպանել, այլ միայն ծխամորճից սապոնի փուչիկներ եր բաց թողնում, չեր հասկանում թե ինչու յեն այդ մարդիկ իրեն հայնոյում ու վերափորում:

Զորս տարեկան գերի — սպասումը Պոլ Ռուենի ազգային զորաբանակի զինվորները տարան նվաճված Փարիզ քաղաքը: Հյուսիսային արուարձաններում բլուզավորները դեռ պաշտպանվում էին կրակելով ու մեռնում էին, իսկ Յելիսյան Դաշակերի, Ուգերայի թաղերում և յոթնաշառավիղ Աստղի նոր թաղում մարդիկ արդեն զվարճանում էին:

Ամենալավ ամիսն էր, մայիսը, լալն բուլվարների շապանակներին բազմում էին, իսկ նրանց տակ, կափների փոքրիկ մարմարի սեղանների շուրջը նստաժամ՝ ֆրանսիները կարմիր ուղարակներ էին

խմում և կանաչք անհոգ ծիծաղում էին: Պատիկ կոմմունարին նրանց մոտովն անցկացնելիս՝ պահանջում էին, վոր նրան իրենց հանձնեն: Բայց կապրալը կապիտանի հրամանը չեր մոռացել և պահանջում եր նրան: Բայց նրանց տալիս էին ուրիշ գերիներ — տղամարդ ու կին: Նրանք թքում էին այդ գերիների վրա, խփում էին նրանց սիրուն ձեռնափայտերով, իսկ հոգնածներին սպանում էին սվինով, վոր առնում էին այդ նոյառակով՝ իրենց մոտովն անցնող վորեն գինվորի ձեռից:

Պոլ Ռուեն բերին Լյուքսեմբուրգի պարտեզը: Այդտեղ, պալատի առաջ, մի մեծ տարածություն ցանկացաւում եր, և այնտեղ էին քշում գերի ապստամբներին: Պոլը լուրջ-լուրջ ման էր գալիս նրանց մեջ՝ ծխամորճը ձեռին և մխիթարելու համար մի քանի կանանց. վոր դառը լաց էին լինում, ասում եր.

— Յես սապոնի փուչիկներ բաց թողնել գիտեմ: Իմ հայր Լուի Ռուեն ծխամորճ եր քաշում և թնդանով եր արձակում: Յես — իսկական կոմմունար եմ:

Բայց կանաչք, վոր Ս. Մետոնի արուարձանում, մի տեղ, թողել էին իրենց յերեխաներին, վորոնք նույնպես դուցե սիրում էին փուչիկներ բաց թողնել, Պոլի խոսքերը լսելով ավելի դառն էին լաց լինում:

Պոլը նստեց կանաչ խոտի վրա ու սկսեց մտածել փուչիկների մասին, — ինչ սիրուն էին՝ կապույտ, վարդագույն ու մանիշակագույն: Բայց վորովհետեւ նա յերկար մտածել չեր կարող և վորովհետեւ Ս. Վինցենտի ամբոթյունից մինչև Լյուքսեմբուրգի պարտեզը ճանապարհը յերկար եր ու զժվար, ուստի Պոլը շուտով քնեց, առանց ծխամորճը ձեռից բաց թողնելու:

Մինչ նա քնած եր, յերկու նժույգ լծած մի թեթև լանդո անցնում եր Վերսայլի խճուղով: Այդ

Ֆրանսուա դ'Եմոնյանն էր, իր հարմացու Գարրիկը զը Բոնիվիտին գեղեցիկ Փարիզ քաղաքն էր տանում: Յեվ յերեք Գարրիկը զը Բոնիվիտն աշնքանդ գեղեցիկ չեւ յեղել, ինչպես այն որը: Նրա նուրբ ձվածե դեմքը հիշեցնում էր Ֆլորենցիայի հին վարպետների պատկերները: Նրա հազին Միհնեքինի վանքում գործած հաշիաներով կիտրոնի գույն գեղատ կար: Մի փոքրիկ ամպնովանի պաշտպանում էր մաշիսյան արևի շեշտակի ճառագայթներէց նրա անխալ կաշին, վոր խնձորի ծաղկի թերթիկների գույնն ունէր: Արդարև նա Փարիզի գեղեցկագույն կինն էր, և այդ գիտեր նա ու անհոգ ժպտում էր:

Քաղաքը մտնելով՝ Ֆրանսուա դ'Եմոնյանը մոտ կանչեց յուր գնդի ղինավորներից մեկին, վոր ճանապարհին պատահեց, և հարցրեց, թե փորտեղ և Ս. Վինցենտի ամբոթյան մոտ բռնած գերին: Իսկ յերբ սիրահարվածները մտան Լյուքսեմբուրգի պարտեզը և տեսան ծաղկած ձեր շաղանակներին, Մեղիշիի շատրվանի վրայի բաղեղը և ծառուղիներում թռչկոտող սարեկներին, Գարրիկը զը Բոնիվիտը՝ քնքշությամբ լի սրտով սեղմեց յուր փեսացուի ձեռքն ու ասաց.—

— Սիրելիս, ի՞նչ լավ բան և կյանքը...

Գերիները, վորոնցից ամեն ժամ մեկն ու մեկին տանում էին գնդակահարելու, սարսափեցին, յերբ վոր տեսան կապիտանի թեաղիները, — յուրքանչուրը կարծում էր, թե հերթը յուրն է: Բայց Ֆրանսուա դ'Եմոնյանն ուշադրություն չդարձրեց նրանց վրա. նա փոքր կոմմունարին էր վորոնում: Գտավ նրան քնած ու վտտի թեթև հարվածով դարթեցրեց: Տղան զարթնեց, սկզբում լաց յեղավ, բայց հետո, տեսնելով Գարրիկի ուրախ դեմքը, վոր իրեն շրջապատող մյուս կանանց տխուր դեմքերին նման չէր, ձխածորձն առավ քերանք, ժպտաց ու ասաց.

— Յե՛ս իսկական կոմմունար եմ:

Գարրիկը, վորի հետաքրքրությունը բավարարված էր, ասաց.

— Ի՛նչ, աշխարհ փոքր: Յե՛ս կարծում եմ, սրանք մարդասպան ծնվում են, հիմա սրանց ամեքին պետք է ջնջել, մինչև անգամ նոր ծնվածներին:

— Հիմա դու տեսար, կարելի չե և սպանել սրան. — ասաց Ֆրանսուան և մի գինյովոր մոտ կանչեց:

Բայց Գարրիկը խնդրեց մի փոքր սպասել: Նա կամենում էր յերկարել այն թեթև ու անհոգ որվա քաղցրությունը: Նա հիշեց, վոր մի անգամ տոնավաճառի ժամանակ Բուլոնի անապատում զբոսնելիս մի տաղավար տեսավ, վորտեղ կավի ծխամորձներ էլին կախ տված. նրանցից մի քանիսն արագ-արագ պտտվում էլին: Յերիտասարդներն հրացանով նշան էլին տալիս կավի ծխամորձներին: Թեպետ Գարրիկը զը Բոնիվիտը քաջատոհմիկ ազնվական էր, սիրում էր սակայն հասարակ ժողովրդի զվարճությունները, ուստի միտը բերելով տոնավաճառի զվարճությունը, խնդրեց յուր փեսացվին.

— Յե՛ս հրացան քցել եմ ուզում սովորել: Ազգային զորաբանակի քաջամարտիկ սպայի կինը հրացան բռնել պիտի իմանա: Թույլ տուր փորձեմ նշան տալ այս փոքրիկ դահիճի ծխամորձին:

Ֆրանսուա դ'Եմոնյանն իր հարմացուի վոչ մի խնդիրը չեր մերժում: Վաղուց չէր, վոր նրան մի յերեսուն հազար ֆրանկանոց մարդարտյա մանյակ էր ընծայել: Միթե կարող էր հիմա մի ազգախնի անմեղ շինական զվարճություն խնայել նրանից: Նա առավ գինյովորի ձեռքից հրացանն ու տվեց իր հարմացուին:

Գերիները, վոր հրացանը տեսան որիորդի ձեռին, փախան խմբիցին ցանկապատած տաքածություն

մյուս անկյունում: Միայն Պոլը հանգիստ կանգնած եր
ծխամորճը ձեռին և ժպտում էր: Գարբիկն ուզում
էր շարժվող ծխամորճի դիպցնել և նշան ընկնելով
սասայ տղային:

— Դե վազիր: Յես պիտի արձակեմ...

Բայց Պոլը հրացան արձակել շատ եր տեսել,
ուստի մնաց հանգիստ իր տեղը կանգնած: Գարբիկն
եւ չհամբերեց ու արձակեց, և վորովհետեւ ատյին
անգամն էր, վոր հրացան եր արձակում, ուստի մի-
անգամյան ներկի յե, վոր վրիպեց:

— Միեկին, — ասաց Ֆրանսուա դ'Էմոնյանը, —
դուք ավելի լավ սիրտ եք խոցում նետերով, քան կա-
վի ծխամորճներ գնդակներով: Տեսեք, դուք այս ոճի
ճուտին սպանեցիք, իսկ ծխամորճն անվնաս մնաց:

Գարբիկ զը Բոնիվետը վազինչ չպատասխանեց:
Նայելով փոքրիկ արյան բծին, նա սկսեց ավելի արագ
շունչ քաշել և ավելի ամուր սեղմելով Ֆրանսուային,
առաջարկեց տուն վերադառնալ, վորովհետեւ զգում էր,
վոր հիմա իրեն համար անհրաժեշտ են փեսացուի
կաթոգին փայլալանքերը:

Պոլ Ռուեն, վոր չորս տարի յեր ապրել այս աշ-
խարհում և ամենից շատ սիրում էր սապոնի փու-
շիկներ բաց թողնել կավի ծխամորճից, պանկած եր
անշարժ:

Քիչ առաջ Բրյուսսելում յես հանդիպեցի ձեր
կոմմունար Պիեռ Լոտրեքին: Մտերմացա նրա հետ, և
անոջ ձեռունին ընծայեց ինձ իր միակ ստացվածքը —
այն կավի ծխամորճը, վորից հիսուն տարի առաջ
փոքրիկ Պոլ Ռուեն սապոնի փուշիկներ եր բաց թո-
ղում: Պիեռ Լոտրեքը մայիսի այն օրը, յերը Գարբիկ
զը Բոնիվետն սպանեց չորս տարեկան ապստամբին,
Վյուքսեմբուրգի պարտիզի ցանկապատած կալանա-

վայրում և յեղի: Այնտեղ յեղածներին գրեթե ամեն-
քին եւ վերստացրին եր գնդակահարում են: Պիեռ Լո-
տրեքը կենդանի յե մնում այն հանգամանքի շնորհիվ,
վոր մի քանի ֆրանսուներ գլխի յեն ընկնում, վոր
աշխատող եւ պիտի մնա, և դեղեցիկ Փարիզի համար,
վոր կուգենար ավելի գեղեցկանալ, հարկավոր կը լի-
նեն վորմնազորներ, հյուսներ ու դարբիններ: Պիեռ
Լոտրեքին աքսոր են ուղարկում հինգ տարով. նա
փախչում և կայենից Բելգիա և հակառակ իր ունեցած
բոլոր արկածներին՝ պահում և Պոլ Ռուեի դիակի մո-
տից վերցրած ծխամորճը: Այդ ծխամորճը նա ինձ
տվեց և պատմեց այս բոլոր գրածս:

Յես հաճախ հպում եմ այդ ծխամորճին ցասու-
մից չորացած շրթունքներս: Քնքուշ ու անմեղ շնչի
հետքը կա նրա մեջ, թերեւ նաեւ վաղուց պայթած
սապոնի փուշիկների հետքը: Բայց այս խաղալիքը
փոքրիկ Պոլ Ռուեի, վորին սպանել և Փարիզ գեղեցկա-
գույն քաղաքի գեղեցկագույն կին Գարբիկ զը Բո-
նիվետը, մեծ ատելության մասին և հիշեցնում ինձ:
Շրթունքներս հպելով նրան՝ յես մի բանի համար եմ
ազոթում, վոր սպիտակ գրոշակը տեսնողները վայր
չգնեն հրացաններն, ինչպես այդ արեց խեղճ Լուի
Ռուեն, և կյանքի գնով պաշտպանեն Ս. Վինցենտի
ամբուլթյունը, վորի վրա դեռ դիմանում են յերեք
տնմիտ բուլգավոր և սապոնի փուշիկներ բաց թողնող
մի մանուկ:

11206